

צדק צדק תרדוף

על צדק חברתי ורגישות סביבתית

מטרות הפעילות:

- הכרת משמעות המושג צדק והבנת הכרחיותו.
- מפגש עם חוקי התורה הממחישים את רעיון הצדק.
- שיקוף עצמי על מידת המעורבות החברתית של התלמידים

מהלך הפעילות:

1. פתיחה - הרצון לצדק
2. החוק כמגשר בין הלב והמעשה
3. התורה נחלצת לעזרת החלש
4. עד כמה אני רגיש לאי-צדק?
5. סיכום

חלק א: פתיחה - הרצון לצדק

משחק לא הוגן

משחקים עם התלמידים משחק תחרותי מוכר, אך מעוותים את החוקים ושופטים באופן לא הוגן. לדוגמה: עורכים חידון בין שתי קבוצות. מפנים שאלה לקבוצה הראשונה שמרימה יד/שורקת/מוחאת כפיים וכדומה. יש לה חמש שניות לענות. אפשר לפעול בצורה לא הוגנת בדרכים הבאות: לתת רשות לקבוצה שצפצפה שנייה. לתת לאחת הקבוצות שאלות ממש קלות ולשנייה שאלות ממש קשות. לתת יותר מחמש שניות. לתת יותר מנקודה אחת בתואנה שהקבוצה ענתה תשובה ממש יפה. שאלות לחידון אפשר למצוא בנספח א.

לאחר המשחק מדברים עם התלמידים על תחושתם במהלך המשחק. מתמקדים בתחושה שנעשה עוול, ש"זה לא הוגן", וכדומה. גם כאשר זכו להטבות מיוחדות, האם ההרגשה הייתה באמת טובה?

למה כל כך מקומם אותנו כשנעשה משהו לא הוגן, או במילים אחרות, כשנעשה חוסר-צדק? רצוי לעודד ספורים אישיים ודוגמאות מהחיים בנושא (מביה"ס, יחסים עם ההורים, חברים וכד').

מסכמים: לכל אחד מאיתנו חשוב שיתייחסו אליו באופן צודק. בנוסף, אנו מתקוממים כאשר נעשה עוול הפוגע בנו או באחרים, מכיוון שזו אינה הדרך הנכונה להתנהל, והיא מותירה אותנו פגיעים וללא הגנה. כמו-כן, ניתן לשים לב כי פעמים רבות תהיה בינינו הסכמה כללית לגבי הדרך ה"צודקת" להתנהל, וזאת מכיוון שיש לנו תחושה פנימית של צדק המשותפת לכולנו. משום כך ניתן בדרך-כלל להגיע להסכמה חברתית לגבי הדרך הצודקת.

כמעבר לשלב הבא, מציינים שבמשחק המדריך יכול היה לעשות מה שהוא רוצה, כי מתוקף סמכותו הוא מי שקובע את החוקים. לכן, חשוב שתהיה מערכת שתגן על זה שאינו יכול לקבוע את החוקים או לאכפם.

חלק ב: החוק כמגשר בין הלב והמעשה

מה בין לב טוב ומעשה טוב

מטרת המשחק להמחיש לתלמידים את הפער בין שאיפתם ובין פעולתם בפועל, ומדוע יש צורך בכללים. נדגים כי יש פער בין תחושה פנימית של צדק ובין מעשים של ממש. ללא חוקים, כלל לא בטוח כי אכן היינו שומרים על הצדק מבחינה מעשית, על אף שאיפותינו הטובות. שאלות למשחק בנספח ב.

מהלך המשחק: מעמידים את התלמידים בקו ישר באמצע הכיתה. כל התלמידים עומדים על הקו כשבידיהם חפץ כלשהו. שואלים את התלמידים שאלה, ובכל פעם על התלמידים לצעוד צעד קדימה במידה והם מזדהים עם השאלה (לדוגמה: מי שאיכפת לו מהעניים יצעד קדימה, מי שאיכפת לו מהנכים וכו'). לאחר מספר פעמים מבקשים מהתלמידים להניח את החפץ שבידם במקום אליו הגיעו.

התלמידים יחזרו אל קו האמצע, והמדריך ישאל שאלות דומות לשאלות שנשאלו בשלב הראשון, אך עם שינוי קטן-הפעם אלו שאלות מעשיות (לדוגמה: מי פועל למען עניים, מי פועל למען קשישים...). התלמידים יצעדו צעד קדימה או צעד אחורה בהתאם לתשובתם: צעד קדימה- אם התשובה חיובית, צעד אחורה- במידה והתשובה שלילית. כאשר מישהו צועד קדימה אפשר לשאול אותו מה הוא עושה בפועל באותו נושא, ובכך להעמיק קצת בנושא העשייה, ולתת חיזוק לעושים בפני כל הכיתה. יש להיות רגישים ולחזק אותם אפילו אם זו עשייה מאוד קטנה (בעינינו).

בכתות שפחות אהבות הפעלות ניתן לקיים שני סבבי שאלות: סבב ראשון- מאחד עד עשר עד כמה אכפת לך מ... וסבב שני- מאחד עד עשר עד כמה אתה עושה לטובתם.

הצורך בחוקים

מציפים את תחושת התלמידים לגבי המשחק:

- עד כמה הרגישו שאיכפת להם? מאיפה נבעה, או לא נבעה, תחושה זו? האם תחושה זו עולה בהם גם ביומיום?
- כיצד הרגישו ב"מבחן המציאות"? עד כמה גדול/קטן הפער בין מידת ה"אכפתיות" ובין מעשיהם בפועל? מדוע קיים פער? האם יש צורך בשינוי? מדוע? מה ניתן לעשות?

מסכמים: כל אחד, בתוכו, רוצה שהחברה תתנהל בצדק מוחלט. אך בכדי שאכן נוכל להוביל את עצמנו ואת הסובבים אותנו לפעול בצורה צודקת כל הזמן, יש צורך במערכת חוקים שתגדיר מה צודק, ותוכל לאכוף זאת על החברה.

חלק ג: התורה נחלצת לעזרת החלש

על מי לדעתכם חשוב להגן במיוחד (ילדים, עניים, זרים, עולים חדשים, זקנים, מיעוטים וכדומה)? כתבים על הלוח את הנאמר.

בתורה ישנם אזכורים רבים של הצורך להגן על הקבוצות החלשות. מבין הקבוצות המוזכרות: עניים, יתומים, אלמנות וגרים (קבוצות העולים החדשים יכולה לשמש כדוגמה למקבילה מודרנית לקבוצת הגרים).

משחק- למי מועיל החוק הבא?

מחלקים את התלמידים לארבע קבוצות הנעמדות כל אחת בקצה אחר של החדר. כל קבוצה מקבלת מאפיינים של קבוצה חברתית חלשה. המדריך מחזיק מטפחת ואומר כלל מהתורה (נספח ג). קבוצה שחושבת שהכלל יכול לעזור

לה, שולחת נציג שמנסה לתפוס ראשון את המטפחת ולהביא אותה לקבוצה. לאחר מכן הקבוצה צריכה להחזיר את המטפחת ולנמק למה הכלל חשוב ומועיל עבורה. אם הצליחה, הקבוצה זוכה ב-5 נקודות. כעת, הקבוצות האחרות יכולות אף הן לזכות בנקודות, אם יצליחו למצוא כלל מהיינו המודרניים שמקביל או דומה לכלל שהוזכר. אם אין כלל כזה, הם יכולים להמציא. הקבוצה שמצאה זוכה ב-2 נקודות.

אופציה: לקבוצות המתקשות להבין את לשון הפסוקים, ניתן לומר את תוכנם בלשון קלה.

דגש: רצוי להתעכב ולהרחיב בקשר בין חוקי השבת והשמיטה לצדק, שכן אלו חוקים הנוגעים לכל אחת מהקבוצות.

חלק ד: עד כמה אני רגיש לאי-צדק?

משחק קלפים

נמחיש את הרעיון כי אדם אשר עסוק כל העת בהצלחתו האישית, חוסם את דעתו וליבו מרגישות אנושית לזולת. יושבים במעגל סביב שולחן. כל תלמיד מקבל ארבע קלפים, כולל המדריך. המטרה ליצור רביעייה של מספרים, למשל ארבע פעמים המספר שבע. המדריך יושב ליד הערימה ומחלק במהירות את הקלפים. כל משתתף יכול להרים במהירות את הקלף שהונח לידו, או לקחת את הקלף ולזרוק קלף אחר במקומו, או לחלופין לא לקחת אותו כלל ולזרוק אותו למשתתף שליידו. ברגע שלמישהו יש רביעייה הוא צריך להוציא לשון בעדינות ולהמשיך כביכול לשחק (ניקוד: 10 נקודות). משתתף אחר שרואה אותו מוציא לשון צריך גם הוא להוציא לשון (כל מי שהוציא לשון בזמן מקבל 5 נקודות). האחרון בקבוצה שלא הוציא לשון - כל הנקודות שצבר נמחקות לו. משחקים כארבע-חמש פעמים.

מעבדים את המשחק:

- מה גרם לנו להפסיד במשחק?
- האם ניתן להגדיר תכונת אופי שתעזור לנו לנצח במשחק, לעומת תכונה שתפריע לנו?
- האם דבר זה נכון רק במשחק זה או גם במשחקים אחרים? ואולי זה נכון באופן כללי בחיים?

כאמור, הרעיון של המשחק הוא שהמפסיד הוא זה שהיה כל-כך עסוק בנצחון, עד שלא שם לב לשחקנים האחרים ולסובבים אותו.

בחברה שלנו כולנו עסוקים בלהצליח, להרוויח הרבה כסף, לנצח... ובדרך-כלל אנחנו לא ערים מספיק לאלו שמסביבנו.

משחק סיטואציות

מטרת חלק זה להמחיש לתלמידים כי גם במעשים פשוטים של יום-יום ניתן להלחם בחוסר-הצדק, או חלילה, להיות שותפים לפגיעה וחוסר הרגישות.

מחלקים לתלמידים סיטואציות (נספח ד), שימחישו שגם הם עלולים להיות שותפים לפגיעה בעובדים החלשים. את הסיטואציות ניתן להעביר באופנים שונים:

- **אופציה א:** לבקש משני מתנדבים שימחישו את הקונפליקט המוצג בסיטואציה.
- **אופציה ב:** להציג בפניהם את הסיטואציה, ולומר: כל מי שחושב שצריך לעשות כך או כך יעבור לצד ימין, ומי שחושב ההפך יעבור לצד שמאל. אחר-כך נותנים לנציגים מכל צד לשטוח את טענותיהם.

לסיכום חלק זה: האם אנו לא שותפים להעבדה בכרך של העובדים הללו? בכל פעם כשאנו זורקים לכלוך, או מתעצבנים

על השומר, או מתלוננים על הקופאית שדווקא כשהגיע תורכם היא יוצאת להפסקה... אנו שותפים להעבדה בפרך של העובדים הללו, שגם ככה עובדים כה קשה למחייתם!

חלק ה: סיכום

התחלנו את הפעילות בשאלה מדוע אנו מתקוממים כל כך כשנעשה משהו לא הוגן, כשנעשה אי צדק. הבנו שפעמים רבות נגלה כי נמצא הסכמה בינינו לגבי הדרך ה"צודקת" בה יש להתנהג, וזאת כיוון שיש לנו תחושה פנימית של צדק, כמו גם הסכמה חברתית לגבי הדרך הצודקת. ראינו במשחקים ששיחקנו שלחוקים ישנה השפעה על כל אחד, ושלעיתים ישנם חוקים הנקבעים ומביאים לחוסר צדק ותחושת עוול עבור חלק מהמשתתפים. לכן, חשוב שתהיה מערכת שתגן על אותם שאינם יכולים לקבוע את החוקים או לאזכרם. פעמים רבות ישנו פער בין התחושה האישית לגבי אי-צדק ו"אכפתיות", ובין מה שקורה במציאות- עד כמה אנו פועלים למען השגת מטרות אלו. בתורה ישנם אזכורים רבים הבאים להגן על הקבוצות החלשות ולכוון כיצד יש לעזור להן. התורה מזכירה לנו שעלינו לתרום לאנשים הזקוקים לתשומת לב שונה, שישנן קבוצות כגיעות יותר ושעלינו לזכור שהן חלק מאיתנו ושחובתנו היא להתייחס אליהן ולעזור, דווקא מכיוון שיש לנו יותר כוח. לחוקים ולתחושת הצדק יש משמעות חשובה בקיום שלנו כחברה שמבוססת על צדק ועל הרצון הפנימי והחברתי להגיע לשלמות. לכל אחד מאיתנו יש אפשרות ואחריות לדאוג ולחזק את הסובבים אותנו ובמיוחד את אלו שמתקשים...

רשימת ציוד:

- קלפים
- כרטיסיות סיטואציות- נספח ד
- כרטיסיות שמות הקבוצות: עניים, טבע (בע"ה, צמחים), אלמנות ויתומים, גרים, חלשים (קשישים, בעלי מוגבלויות)
- כרטיסיות פסוקי צדק מהתורה
- מטפחת

נספח א: שאלות לחידון/ פעילות צדק

שאלות קלות	שאלות קשות
<p>בכמה ימים ברא ה' את העולם?</p> <p>מה שמות שלושת האבות?</p> <p>מה ראשי תיבות המילה תנ"ך?</p> <p>מי נולד קודם, יעקב או עשיו?</p> <p>את מי עקדו בסיפור על עקדת יצחק?</p> <p>מה התאריך של צום תשעה-באב? (כנ"ל)</p>	<p>באיזה שנים חי הרמב"ם? (1138-1204)</p> <p>מה נכתב קודם, המשנה או הגמרא? (משנה)</p> <p>מה הם שמות 12 שבטי ישראל? (ראובן, שמעון, לוי, יהודה, יששכר, זבולון, דן, גד, נפתלי, אשר, יוסף, בנימין)</p> <p>מי כתב את השולחן ערוך? (רבי יוסף קארו)</p> <p>מה הם ראשי-התיבות של השם רש"י? (רבי שלמה יצחקי)</p>

נספח ב: משחק אכפת לי/ פעילות צדק

שלב ראשון

- למי שאיכפת מעניים.
- למי שאיכפת מנכים.
- למי שאיכפת מעיוורים.
- למי שאיכפת ממחוסרי דיור.
- למי שאיכפת מעובדים זרים.
- למי שאיכפת מאיכות הסביבה.
- למי שאיכפת מזקנים.

שלב שני

- מי סועל למען זקנים?
- מי סועל למען עניים?
- מי סועל למען עובדים זרים?
- מי סועל למען איכות הסביבה?
- מי סועל למען מחוסרי דיור?
- מי סועל למען נכים?
- מי סועל למען עיוורים?

נספח ג: למי מועיל החוק הבא? / פעילות צדק

• עניים:

פְּתוּחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִיךָ לְעֵנִיךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצְךָ
(ספר דברים פרק טו)

• קבוצות חלשות: (קשישים, בעלי מוגבלויות)

לֹא תִקְלַל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עֵוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל וּרְאֵתָ מֵאֲלֵהֶיךָ אֲנִי ה' (ספר ויקרא פרק יט)

מִפְּנֵי שִׁיבָה תִקּוּם וְהִדְרַת פְּנֵי זָקֵן וּרְאֵתָ מֵאֲלֵהֶיךָ אֲנִי ה' (ספר ויקרא פרק יט)

• טבע (בע"ח, צמחים)

לֹא תַחֲסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ (בוֹמֵן שֶׁהוּא דֵשׁ מֵאֵכֵל שֶׁהוּא אוֹהֵב) (ספר דברים פרק כה)

• גרים (כל אדם שנמצא בסביבה שזרה לו, כדוגמת העולים החדשים)

וְגֵר לֹא תִלְחֹץ וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (ספר שמות פרק כג)

• אלמנות ויתומים (חיילים בודדים, אנשים שהמבנה המשפחתי שלהם התערער)

כָּל-אֶלְמָנָה וַיְתוּם, לֹא תַעֲגוּן. (ספר שמות פרק כב)

• פסוקים כללים (מתאימים לכל הקבוצות, ויכולים ליצור תחרות ודיון בין התלמידים)

כִּי תִקְצֹר קִצְיֹךָ בְּשֹׁדֶךָ וְשִׁכַּחְתָּ עִמָּךְ בְּשׂוּדָה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לִגֵּר לִיתוּם וְלֶאֱלֵמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ (ספר דברים פרק כד)

לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעֵמִיתוֹ (ספר ויקרא פרק יט)

לֹא-תַעֲשֶׂק שְׂכִיר, עֲנִי וְאֶבְיוֹן, מֵאֲחִיךָ, אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאֶרֶצְךָ בְּשַׁעֲרֶיךָ. (דברים פרק כד)

אָרוּר מִכָּה רַעְהוּ בְּסִתְרוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן (דברים פרק כז)

• שמיטה

וְהִיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֹכְלָהּ לֶךָ וּלְעֹבְדֶךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֶךָ וּלְתוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ עִמָּךְ:
וּלְבְהֵמְתְּךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ תְּהִיָּה כָּל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל
(שמות פרק כג)

• שבת

וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלָאכָה אֶתָּה וּבִנְךָ-וּבִתְּךָ וְעֹבְדֶךָ-וְאִמְתְּךָ
וְשׁוֹרְךָ וְחֲמֹרְךָ וְכָל-בְּהֵמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עֲבָדֶךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ:
(דברים פרק ה)

נספח ד: משחק סיטואציות / פעילות צדק חברתי

• סיטואציה א:

יש לך הפסקה קצרה של רבע שעה בבית-ספר, ואתה מת מרעב, לא אכלת כל היום. נורא בא לך לצאת רגע ולקנות לעצמך משהו מהקיוסק שמחוץ לבית-ספר, אולם השומר ביציאה לא נותן לך לצאת. אתה מתחנן לפניו, מסביר שזה רק לשנייה ושתחזור מיד, אך הוא אומר לך שקיבל הוראה מפורשת מהמנהל לא לתת לאף אחד לצאת בלי אישור של מורה, והוא לא מוכן לקחת את הסיכון שיפטרו אותו. מה תעשה? (האם תמשיך לבקש ממונו לצאת או שתבין את מצבו ותוותר?).

אפשר להעצים את דמות המאבטח: בן 45, אב לשלושה. אחרי חצי שנה של אבטלה, זו העבודה היחידה שמצא, ואם יפוטרו להיות מובטל. מקבל שכר מינימום, לחוץ מאוד מבחינה כלכלית, הוא המפרנס היחידי של המשפחה...

חשוב לומר להם שהנתונים אינם הנתונים של השומר בכניסה שהם מכירים!!!

• סיטואציה ב:

סוף היום, ובמקרה נשארת אחרון בכיתה. בדרך החוצה נזכרת ששכחת להרים את הכסא שלך, ובדיוק נתקלת במנקה ששואלת אותך האם הרמת כסא. מה תעשה? האם תחזור להרים אותו, או תשקר לה ותגיד שכבר הרמת?

אם ברור להם שהם יחזרו ניתן להקשות: כשחזרת לכיתה להרים כיסא שמת לב שכמה מחבריך שכחו אף הם להרים. האם תרים את הכסאות שלהם?

כדאי להעצים את דמות המנקה ולהבהיר: תפקיד המנקה הוא לנקות את בית הספר, ולא להרים כסאות. כסאות לא מורמים מקשים על מלאכת הניקיון. המנקה מקבלת משכורת יומית ולא לפי שעות, כלומר אם היא צריכה להתעכב ולהרים כסאות היא לא מקבלת על כך תוספת שכר. כמו כן, נקודה למחשבה לתלמידים, שיעשו חשבון כמה כסאות יש בבית-הספר... כאלף כסאות! דמיינו כמה כסאות צריכה המנקה להרים בכל יום!

המנקה היא אם לחמישה ילדים ומקבלת משכורת מתחת למינימום, כ-150 ₪ ליום. האם היא יכולה לפרנס את משפחתה במשכורת זו? האם יש לה זמן להתעכב בעבודה כדי להרים כסאות וכל מיני לכלוכים שאנו זורקים בלי התחשבות, ומתוך מחשבה שתפקיד המנקה הוא לנקות ולא תפקידינו?